

विशेष लेख...

हुंड्याचा बळी: कधी थांबणार हा क्रूर खेळ?

— प्रा डॉ सुधीर अग्रवाल
ज्योतिर्मय साहित्य

हुंड्याबळी ही एक गंभीर सामाजिक समस्या आहे, जिथे लोभापायी अनेक विवाहितांचा बळी जातो. स्त्रियांच्या आर्थिक परावलंबित्वामुळे आणि खोटेया सामाजिक प्रतिष्ठेमुळे या प्रथेला खतपाणी मिळते. दिल्ली नजीकच्या ग्रेटर नोएडा मधून मन सुन्न करणारी घटना समोर आली जिथे एका विवाहित तरुणीनीचा मृतदेह सासरी संशयाच्या स्थितीत आढळला.

हुंड्याबळी ही केवळ एक सामाजिक प्रथा नसून मानवी हक्कांचे उल्लंघन करणारी अत्यंत क्रूर आणि घृणास्पद घटना आहे. पैशाच्या व भौतिक सुखाच्या हव्यासापायी नववधूचा मानसिक व शारीरिक छळ करून तिचा बळी घेतला जातो. ही अत्यंत वेदनादायक समस्या आजच्या २१ व्या शतकातही भारतीय समाजाला लागलेला एक मोठा शाप आहे.

आजच्या आधुनिक काळात हुंडा उघडपणे मागितला जात नसला, तरी भेटवस्तू, स्वेच्छेने दिलेली रक्कम किंवा प्रतिष्ठा या गोंडस नावाखाली आजही हुंड्याबळी होत आहेत.

१९ लाख रुपये रोख रक्कम, ५० लाखांचे सोन्याचे दागिने, फर्निचर आणि एक स्कार्पियो कार लग्नात भेट म्हणून दिल्यानंतरही संबंधित विवाहित तरुणीचा अधिकच्या पैशांसाठी छळ झाल्याचा धक्कादायक प्रकार समोर आला आहे. यापेक्षाही धक्कादायक म्हणजे या विवाहित तरुणीचा मृतदेह सापडला असून तिने आत्महत्या केली की तिची हत्या करण्यात आली? याची पोलिसांकडून चौकशी सुरू आहे. दिल्लीतील नोएडा येथे हा प्रकार घडला आहे.

दीपिका नागर असं या २५ वर्षीय तरुणीचं नाव आहे. हुंड्यासाठी तिचा मानसिक आणि शारीरिक छळ केला जात होता, अशी माहिती तिच्या पालकांनी दिली. पीडितेच्या कुटुंबातील सदस्यांनी दिलेल्या तक्रारीच्या आधारे, या प्रकरणी महिलेचा पती रितिक तन्वर आणि सासू-सासऱ्यांना अटक करण्यात आली आहे.पीडितेच्या वडिलांनी हुंड्यासाठी मुलीची हत्या केल्याचा आरोप केला आहे.तिची हत्या केल्यानंतर त्यांनी तिला छतावरून खाली फेकून दिले”, असं दीपिकाचे वडील संजय नागर यांनी पत्रकारांना सांगितले. पीडितेच्या शरीरावर जखमांच्या खुणा आढळून आल्या असून रुग्णालयात तिच्या नाक आणि कानातून रक्त येत होते, असा आरोप तिच्या कुटुंबीयांनी केला आहे.

देशात दरवर्षी सरासरी ६,००० ते ७,००० हुंड्याबळी नोंदवले जातात, ज्यामध्ये दर तासाला एका महिलेचा मृत्यू होतो. एन सी आर बी च्या ताज्या अहवालानुसार, देशात हुंडा-संबंधित गुन्ह्यांत वाढ झाली असून, दररोज सरासरी २० महिलाना हुंडा छळामुळे प्राण गमवावे लागतात.देशात दरवर्षी सरासरी ६,५०० हून अधिक महिला हुंड्याबळीचा बळी ठरतात.तासाला एक मृत्यू होतो.

आकडेवारीनुसार, देशात प्रत्येक तासाला एका स्त्रीचा हुंड्यामुळे जीव जातो हुंड्याबळीची संख्या गंभीर असून, काही वर्षांत या प्रकरणांत वाढ देखील नोंदवली गेली आहे. नोंदवलेल्या अनेक प्रकरणांमध्ये खटले प्रदीर्घ काळ न्यायालयात प्रलंबित असतात .

हुंडा प्रथा ही एक सामाजिक समस्या आहे, जी मानवी प्रतिष्ठा, समानता आणि प्रगतीसाठी कलंक आहे. यामुळे महिलांवरील भेदभाव, घरगुती हिंसाचार आणि स्त्री भ्रूणहत्या यांसारख्या समस्यांना खतपाणी मिळते. ही वाईट प्रथा समूळ नष्ट करण्यासाठी, जनजागृती करणे आणि सामाजिक सक्षमीकरणाला प्रोत्साहन देणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे.

हुंडा ही प्रथा मानवी गुण आणि चारित्र्यापेक्षा संपत्ती आणि मालमत्तेला प्राधान्य देते, जे एका सुसंस्कृत समाजासाठी कलंक आहे.

हुंड्यामुळे, अनेक कुटुंबे मुलींना जन्मापूर्वीच मारून टाकतात किंवा त्यांना मुलांप्रमाणे समान शिक्षण आणि संधी नाकारतात. पुरेशी हुंडा रक्कम आणण्यात अयशस्वी झाल्यामुळे विवाहित महिलांना मानसिक आणि शारीरिक छळाला सामोरे जावे लागते.

हुंड्याबळी ही केवळ एक सामाजिक समस्या नसून मानवी हक्कांचे क्रूर उल्लंघन आहे. हा जीवघेणा खेळ थांबवण्यासाठी कायद्याची कठोर अंमलबजावणी, सखोल स्त्री-शिक्षण, आर्थिक स्वावलंबन आणि हुंड्याबळीविरोधात प्रत्येक कुटुंबाने स्वतःहून पुढाकार घेण्याची अत्यंत गरज आहे.

हुंडा प्रतिबंधक कायदा, १९६१: हुंडा देणे आणि घेणे हे दोन्ही कायदेत गुन्हा आहेत. दोषी व्यक्तीस ५ वर्षांपेक्षा जास्त कारावास आणि दंडाची तरतूद आहे.भारतीय संहिता (कलम ३०४-) / भारतीय न्याय संहिता: लग्नानंतरच्या सात वर्षांच्या आत संशयास्पद मृत्यू झाल्यास आणि छळाचे पुरावे आढळल्यास, त्यास हुंड्याबळी मानले जाते, ज्यामध्ये जन्मदोषेपर्यंतची शिक्षा होऊ शकते. जर हुंड्यासाठी शारीरिक किंवा मानसिक छळ होत असेल, तर महिलांनी न घाबरता पुढे येऊन पोलीस ठाण्यात किंवा महिला हेल्पलाईन क्रमांकावर तक्रार नोंदवावी.लग्नाआधी आणि नंतर हुंड्याची मागणी होत असल्यास, याविरुद्ध समाजात वैचारिक क्रांती होणे गरजेचे आहे. हुंड्याबळी रोखण्यासाठी कायद्याच्या कठोर अंमलबजावणीसोबतच तरुणांनी पुढाकार घेऊन हुंडा न घेण्याचा संकल्प करणे गरजेचे आहे.

हुंडा ही एक मानसिक समस्या आहे, जिचा सामना करण्यासाठी व्यापक सामाजिक आणि वैयक्तिक बदलांची आवश्यकता आहे यासाठी पालकांनी आपल्या मुलींना उच्च शिक्षण द्यावे आणि त्यांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम बनवावे. आत्मनिर्भर मुलगी कधीही हुंडा मागणाऱ्यांच्या जाळ्यात अडकणार नाही. हुंडा देणे आणि घेणे दोन्ही कायदेशीर गुन्हे आहेत. त्याविरुद्धच्या कायद्यांची चांगली माहिती ठेवा. लग्नसमारंभातील दिखावा आणि हुंड्याच्या मागण्या पूर्णपणे नाकारा.

खोद आणखी थोडेसे....

ज्योतिर्मय साहित्य
खोद आणखी थोडेसे, खाली असतेच पाणी,
धीर सोडू नको, सारी खोटी नसतात नाणी !
घट्ट मिटू नये ओठ, गाणे असते गं मनी,
आतं जन्मांचे असते, रित्या गळणा-या पानी.
मूठ मिटून कशाला, म्हणायचे भरलेली,
उघडू ओंजळीत, घ्यावी मनातली तळी.
झरा लागेलय तिथे, खोद आणखी जरासे,
उमेदीने जगण्याला, बळ लागते थोडेसे ।

आसावरी काकडे या संवेदनशील, भावस्पर्शी आणि विचारप्रवर्तक कवयित्रीची ही कविता आपणाला प्रयत्न, चिकाटी आणि आशेचा संदेश देते. कवितेत कवयित्री सांगते कि, जीवनात धीर सोडू नये. थोडे अधिक प्रयत्न केले तर यश, आनंद आणि समाधान नक्की मिळतो. माणसाने आपला आतला आशावाद, जिद्द आणि आत्मविश्वास टिकवून ठेवावा. बाहेरून दिसणाऱ्या अडचणींना घाबरू नये, कारण खोलवर असलेले पाणी उपसणे म्हणजेच संधी आणि ताकद यासाठी प्रयत्न करणे. म्हणूनच आणखी थोडेसे, खाली असतेच पाणी याचा अर्थच जीवनातील सातत्य, चिकाटी आणि उमेदीचा संदेश.

आसावरी काकडे या कवयित्रीचा जन्म २३ जानेवारी १९४९ चा. कॅम्ब्रिज या दुर्धर आजाशाशी त्यांनी बरीच वर्षे झुंज दिली. १७ मार्च २०२६ रोजी त्या या आजाराने देवाघरी गेल्या. आजारपणातही त्यांनी आपण आजाराने खचलो नाही हेच सर्वांना दाखवून दिले. त्या गेल्याचे जेव्हा विशेषतः त्या पुण्यात रहात असणाऱ्या त्यांच्या सर्व साहित्यिक मित्र-मैत्रिणींना आणि रसिकांना समजले तेव्हा आपण त्यांना अलीकडेच भेटूनही त्यांनी आपल्याला हे जाणवू कसे दिले नाही त्याबद्दल सर्वांनी आश्चर्य व्यक्त केले. माझी आसावरी काकडे या कवयित्रीशी ओळख महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे च्या निवडणुकीच्या निमित्ताने दहा वर्षांपूर्वी झाली. मी या निवडणुकीसाठी पुणे शहर प्रतिनिधी म्हणून उभा होतो आणि म.सा.प.च्या सभासद-मतदार म्हणून त्यांच्याशी संपर्क साधून त्यांना सातारा-पुणे येथील माझ्या कार्याबद्दल माहिती देत असताना त्या

म्हणाल्या माझे आजोळ सातारचे. मी एक वर्षभर सातारच्या आजी-आजोबांकडे शिकायला होते. तुम्ही सातारचे आहात त्यामुळे निश्चित रहा, माझे मत मी तुम्हाला देणारच. मी २०१६ साली निवडून आलो आणि त्यांची माझी गाठ विविध कार्यक्रमात होत असे आणि कायमच त्या सातारच्या येणार आणि मी त्यांची मुलाखत घेणार असे ठरायचे. पण ही सातारच्याच्या आठवणीची मुलाखत त्या गेल्याने राहूनच गेली.

आसावरी काकडे या कोल्हापूरच्या. १९६०-६१ साली सुडूत आजी-आजोबा कोल्हापूरला नातवांना भेटण्यासाठी साता-याहून गेले होते. आसावरी या आजीच्या लाडक्या. अकरा वर्षांच्या आसावरी त्याकाळी हट्टीपणा आणि ब्रात्यपनामुळे घरात बोलणे खायच्या. अधून मधून मारही खायच्या. चार भावंडात आजीच्या मनाप्रमाणे आसावरीचे लाड व्हायचे नाहीत म्हणून तिला घेऊन त्या सातारला आल्या. सातारला फुटक्या तळ्याजवळ आजी-आजोबांचा मोठा चौसोपी वाडा होता.

वाड्यात ५-६ बि-हाडं तसेच वाड्याच्या मागे मोठी बाग होती. आसावरी यांची आजी खूप हौशी होती. त्या कविताही करायच्या. रोजच्या साध्यासुध्या घटनांचे वर्णन त्या कवितांमध्ये आणायच्या आणि गाऊनही दाखवायच्या. आसावरी यांना लहानपणी खूप मजा वाटायची. वाड्यामधील इतर बायकांनाही आजीच्या कविता आवडायच्या आणि त्याबद्दल अप्रूप वाटायचे. आसावरी काकडे यांच्या मनात कवितांचं मूळ धरणे जे आपण म्हणतो त्याला आजी कारणीभूत

होत्या. त्यांची आजी देवळात जाऊन पोथी वाचायची आणि खूप रंगवून गोष्टी सांगायची. आसावरी या गोष्टी देवळात आजीबरोबर जाऊन ऐकायच्या आणि घरी आल्यावर सांगितलेल्या गोष्टी जशाच्या तशा आजोबांना सांगायच्या.

त्यामुळे आसावरी यांचे आजोबा व इतर सर्वजण खूपच कौतुक करायचे. वयाच्या अकरा-बाराव्या वर्षीच रामायण,

महाभारत, शिवाजी महाराज, रामदास स्वामी यांच्या कितीतरी गोष्टी आसावरी यांनी आजीकडून ऐकल्या. या गोष्टींनी त्यांचे भावविश्व समृद्ध होत नकळत त्यांच्यावर संस्कार घडत गेले. आसावरी काकडे यांचे एकूण पंधरा वर्षांतले एकच वर्ष शिक्षण सातारच्यात झाले. पण आजी-आजोबा यांच्या सानिध्यात मिळालेली कविता आणि गोष्टींची शिदोरी आयुष्यात त्यांना साहित्यिक

शिरीष चिटणीस सातारा ७५८८६५०५९

संघ शिक्षा वर्ग

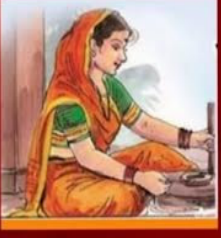
वर्गांचे उद्घाटन २२ एप्रिल १९३५ या दिवशी डॉ. हेडगेवार यांनी केले होते. संघकार्याच्या वाढीसाठी, विस्तारासाठी आणि संघाचे विविध स्वरूपात सुरू असलेले कार्य समाजात सर्वदूर पोहोचवण्यासाठी आवश्यकता असते कार्यकर्त्यांची. संघाची योग्य समज प्राप्त केलेले, संघ विचारांची पक्की बैठक असलेले आणि संघाची कार्यपद्धती समजून घेतलेले, प्रशिक्षित कार्यकर्ते समाजात जाऊन संघाचे कार्य उत्तमरीतीने करू शकतील, या विचाराने कार्यकर्ता प्रशिक्षण हा मुख्य हेतू समोर ठेवून गेली ९८ वर्षे हे वर्ग हेडगेवार यांच्या तत्कालीन पत्रव्यवहारातही हा उल्लेख वाचायला मिळतो. पुण्यात १९३५ मध्ये पहिला अधिकारी शिक्षण वर्ग झाला. या तृतीय वर्ष अशी या वर्गाची रचना

होती. प्रथम आणि द्वितीय वर्षांचे वर्ग प्रत्येक प्रांतांमध्ये म्हणजे राज्यांमध्ये आयोजित केले जात असत, तर तृतीय वर्षाचा वर्ग नागपुरात अशी रचना होती. या वर्गाचे स्वरूप गेल्या वर्षीपासून (२०२४) प्रारंभिक वर्ग, प्राथमिक वर्ग, संघ शिक्षा वर्ग - सामान्य, संघ शिक्षा वर्ग - विशेष, कार्यकर्ता विकास वर्ग - १ आणि कार्यकर्ता विकास वर्ग - २ असे आहे. यातील कार्यकर्ता विकास वर्ग - १ हा दोन-तीन वा चार प्रांतांचा (राज्यांचा) एकत्र होतो आणि कार्यकर्ता विकास वर्ग - २ सर्वांचा एकत्रित नागपुरात होतो. काय शिकवले जाते वर्गांमध्ये... ? गेली अनेक वर्षे संघ शिक्षा

वर्गांमध्ये दिले जाणारे प्रशिक्षण प्रामुख्याने शारीरिक आणि बौद्धिक अशा दोन स्वरूपांचे होते. सकाळी आणि सायंकाळी प्रत्यक्ष मैदानावर विविध विषयांचे, खेळांचे, शाखेतील दैनंदिन कार्यक्रम, संचलन, घोष आदीचे प्रशिक्षण दिले जाते, तर उर्वरित वेळात निवासस्थानामध्ये चर्चा, पाठांतर, बौद्धिक वर्ग, रात्रीचा प्रबोधनपर कार्यक्रम आदींचे आयोजन केले जाते. या विषयांना गेल्या काही वर्षांमध्ये अनेक नव्या विषयांची जोड देण्यात आली आहे. त्यात मुख्यतः जागरण श्रेणीत येणारे सेवा, प्रचार आणि संपर्क हे विषय अभ्यासक्रमात नव्याने समाविष्ट करण्यात आले आहेत. तसेच गतिविधीमध्ये येणारे ग्रामविकास, धर्मजागरण, कुटुंब

प्रबोधन, पर्यावरण, सदभाव, गोसेवा आणि समरसता असे विषयही प्रशिक्षणात समाविष्ट करण्यात आले आहेत. सेवाकार्य, समाजमाध्यमांचा जागरूकतेने वापर, वृत्तपत्रीय लेखन, श्रमसंस्कार, आपत्कालीन कार्य, संस्कृत संभाषण, वक्ता प्रशिक्षण अशा अनेक नव्या विषयांचा समावेश या वर्गाच्या अभ्यासक्रमात झालेला आहे. संगणकाचा उपयोग करून प्रशिक्षण आणि सादरीकरण, तसेच प्रत्यक्ष एखादे सेवाकार्य करणे अशा नव्या विषयांची ओळखही शिक्षार्थ्यांना या वर्गांमधून होते. या सर्व प्रशिक्षणाचा मुख्य हेतू समाजात जाऊन कार्य करण्यासाठी उत्तम कार्यकर्ता घडवावा हाच असतो.

काही विशेषे गोष्टी संघाच्या कार्यपद्धतीमध्ये अनेक गोष्टी अशा आहेत की, स्वयंसेवक त्या गोष्टींमधून आपोआप काही ना काही शिकत असतो. नकळत होणारा तो संस्कार असतो. या वर्गांमध्येही अशा अनेक गोष्टी शिक्षार्थी नकळत शिकत असतात, अंगीकारत असतात तेही सहजपणे. वर्गासाठीचा प्रवास, गणवेश, वर्गाचे शुल्क यासाठीचा खर्च प्रत्येक शिक्षार्थी स्वतः करतो. नोकरदार मंडळी नोकरीतून रजा काढून आणि व्यावसायिक मंडळी त्यांचा व्यवसाय अन्य कोणावर तरी सोपवून या वर्गात सहभागी होतात. स्वतःचे कपडे, ताट, वाटी स्वतः धुणे अशा शिस्तीतून स्वावलंबनाचा संस्कार या वर्गांमध्ये होतो.

जात्यावरच्या ओव्या.....

काय सांगू महती बघ येवून सोयर्या इथं पाहूणचारासाठी केळी पानांच्या ओसर्या ||६४९||

काय सांगू महती तुला नदीच्या काठाची सकाळी ,सायंकाळी बैठक बसती सुर्याची ||६५०||

©® सौ. मनोरमा बोराडे
छत्रपती संभाजी नगर
मो. 70207 33758

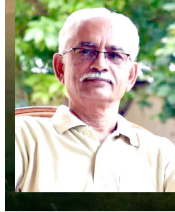
मनोपनिषद अर्थात मनाचे श्लोक-भाग ३१

ज्योतिर्मय साहित्य

विष्णू हा जगाचा पालन कर्ता आहे. ब्रह्मदेव हा जन्म देणारा आहे आणि भगवान शिव संहार करणारा आहे. पालन करणारा हा नेहमी जन्म देणाऱ्या आणि संहार करणाऱ्या पेक्षाही श्रेष्ठ असतो. यशोदेने श्रीकृष्णाचे पालनपोषण केले, त्याच्यावर संस्कार केले म्हणून जन्म देणाऱ्या देवकीपेक्षा श्रीकृष्णाची माता म्हणून यशोदेला आधी मान मिळतो. मुलांना जन्म देणे सोपे असते परंतु पालक होणे मात्र कठीण! काही लोक मुलांना जन्म देऊन सोडून देतात परंतु जे लोक अशा अनाथ मुलांना आई-वडिलांची माया देतात, त्यांचे पालनपोषण करतात ते माता पिता श्रेष्ठ होत. कुंतीने कर्णाला जन्म देऊन सोडून दिले परंतु धृतराष्ट्राचा सारथी असलेल्या अधिरथ आणि त्याची पत्नी राधा यांनी कर्णाचा सांभाळ मोठ्या प्रेमाने केला. म्हणूनच तो राधेय म्हणून ओळखला जातो. अशाप्रकारे संपूर्ण जगाचे पालनपोषण करणारे श्रीविष्णू किंवा श्रीराम श्रेष्ठ आहेत. प्रत्यक्ष पार्वती म्हणजे शैलजा आणि शूलपाणी म्हणजे भगवान शंकर हे देखील त्यांचे स्मरण करतात एवढा तो श्रेष्ठ आहे. रामनामाचा महिमा प्रत्यक्ष शंकर पार्वतीला वर्णन करून सांगतात. तेव्हा

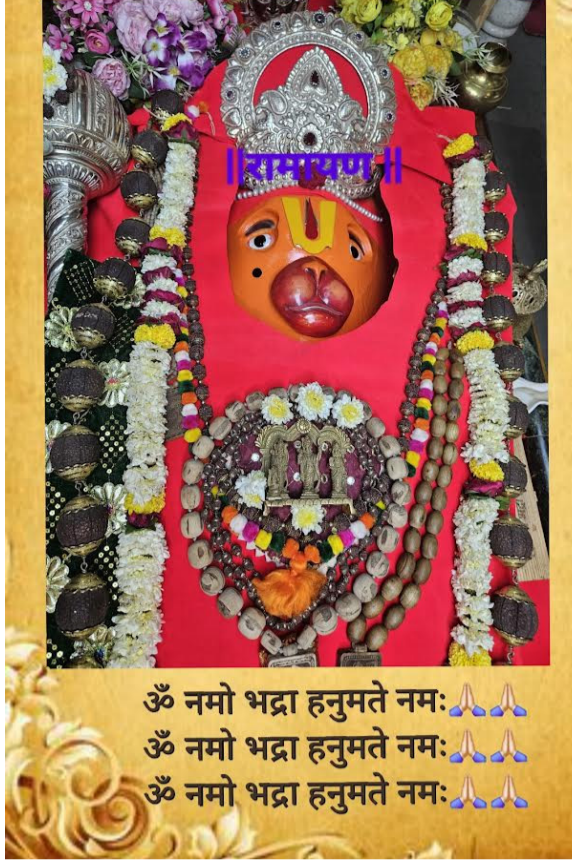
उगवतीचे रंग

विश्वास देशपांडे
चाळीसगाव
मो. ९४०३७४९३९२

महापराक्रमी, महाबलशाली आणि सर्व गुणांनी संपन्न असलेला हा भगवंत आपल्या दासाची कधीही उपेक्षा करित नाही. हे लक्षात घेऊन आपणही त्याचे स्मरण नित्य केले पाहिजे. स्वसंवाद : १) देवांनाही संकटे येतात आणि ते परमेश्वराचा आश्रय घेतात मग मी माझ्या संकटात त्याचा आश्रय घेण्यास का संकोचतो ? २) पालनकर्ता हा जन्म देणाऱ्यापेक्षा श्रेष्ठ असतो मग माझे खरे पालन करणारा कोण आहे हे मी ओळखले आहे का ? ३) प्रत्यक्ष शंकर-पार्वती रामाचे स्मरण करतात. माझ्या दिनक्रमात त्याचे स्मरण कितीपट होते ? ४) भगवंत "आगळा सर्वगुण" आहे. माझ्या जीवनात मी कोणत्या गुणांचा आदर्श त्याच्याकडून घेतो आहे ?

(क्रमशः)

ॐ नमो भद्रा हनुमते नमः
ॐ नमो भद्रा हनुमते नमः
ॐ नमो भद्रा हनुमते नमः

॥ संजय उवाच... ॥

@संजय काव्या पुणे 7743918559

श्रेष्ठता प्रत्येक गोष्टीची श्रेष्ठता वेगवेगळ्या निकषावर ठरते, सर्वजण आपापल्या ठिकाणी श्रेष्ठ असतात म्हणून कोणाविषयीही आपण अंदाज बांधणे चुकीचे ठरेल.

श्री ब्रह्मचैतन्य गोंदवलेकर महाराज

ज्योतिर्मय साहित्य

साधारणपणे ज्या वस्तू देहाला सुख देतात त्या पुष्कळ मिळवणे हे आपल्या जन्माचे ध्येय आहे असे आपल्याला वाटते. परंतु अशा वस्तू ज्यांच्यापाशी पुष्कळ आहेत ती माणसे सुखी झालेली आढळत नाहीत. किंबहुना, अशा वस्तू जितक्या जास्त जमा कराव्या तितकी आपली हाव वाढतच जाते. पुढे बघ

रिकामा वेळ सगळा भगवंताकडे लावावा

झाल्यावर देह क्षीण होतो आणि त्याचे भोगण्याचे सामर्थ्य कमी होते. मग वस्तू असून देखील मनाची तळमळ कायम राहते. म्हणून शहाण्या माणसाने आत्तापासूनच आपले सुख बाहेरच्या वस्तूवर अवलंबून न ठेवण्याचा अभ्यास करावा. बाहेरची वस्तू सुटली तरी मनाला दुसरी वस्तू देणे अवश्य असते. अशी वस्तू म्हणजे भगवंत होय. भगवंत हा नेहमी राहणारा, स्वयंपूर्ण आणि आनंदमय असल्यामुळे त्याचे चिंतन करता करता मनामध्ये ते गुण उतरतात. अर्थात, मन भगवंताच्या चिंतनाने आनंदमय बनल्यावर त्या माणसाचे जीवन किती रसमय होत असेल याची कल्पना करावी. आपल्यासारख्या व्यवहारी प्रापंचिक माणसांना चिंतन करण्यात एकच अडचण येते. ती म्हणजे व्यवहार आणि साधन यांची जोड घालणे. आपली अशी कल्पना असते की, भगवंताचे चिंतन करणारा माणूस व्यवहार बरोबर करू शकत नाही. तुकारामबुवांसारख्या परमात्मचिंतनात बेभान झालेल्या

पुरुषांची गोष्ट निराळी. आपल्यासारख्या माणसांना आपला व्यवहार अत्यंत बरोबर केल्यानंतर जो वेळ उरलेल तितका भगवंताकडे लावला तर आपण फारच प्रगती केली असे म्हणता येईल. खरे पाहिले असता सध्या जेवढा रिकामा वेळ आपल्याला मिळतो तितका सगळा आपण भगवंताकडे लावत नाही. म्हणून दिवसातून काही वेळ तरी अत्यंत नियमाने भगवंताच्या नामस्मरणाने घालवायचा आपण निश्चय करावा. नामाच्या आड सर्वच गोष्टी येतात, आपण स्वतःदेखील त्याच्या आड येतो, तेवढे सांभाळावे आणि जगाच्या नादी फारसे न लागता आपले नाम चालू ठेवावे. शिवाय, देवासंबंधीची फक्त संतांनी लिहिलेली पुस्तके रोज थोडी वाचावी, त्यावर मनन करावे, आणि ते आपल्या आचरणात कसे येईल याचा सुक्ष्म विचार करावा. अशा मार्गाने जो जाईल त्याची हां हां म्हणता प्रगती होईल आणि त्याला समाधान मिळेल. समाधान हीच खऱ्या आनंदाची खूण आहे.

पाप, पुण्य टाळता येते का?

मागील अंकावरून पुढे..... तर मी प्रभुच्या साठी सर्व कर्म करणार आहे. माझा मुलगा, मुलगी, पती-पत्नी आई-वडील नातेवाईक ही सर्व प्रभुचीच रूपे आहेत. प्रभू यांच्याद्वारे माझ्याकडून सेवा करून घेणार आहे. हा भाव जर ठेवला, आणि प्रत्येक कार्य करताना प्रभुची परवानगी मागितली तर फरक पडेल. जसा एखादा नोकर मालकास विचारून कार्य करतो. मालकाने त्यास खड्डा खण असे सांगितले आणि याने तो खड्डा खणला आणि त्या खड्ड्यात पडून कोणाचा अपघात झाला तरी दोष नोकरा कडे येत नाही. याचे कारण नोकराने मालकाच्या आज्ञेनुसार, इच्छेनुसार कार्य केले होते. पण हेच जर त्या नोकराने मालकाची परवानगी न घेता तेच कार्य केले व अपघात झाला तर दोष मालक स्वतःकडे घेत नाही. अगदी याच नियमानुसार आपण व्यवहारातील सर्व कामे मनोमन प्रभू हा आपला मालक आहे त्याच्या इच्छे करिता त्याच्या परवानगीने त्याचेच कार्य करणार आहोत हा भाव ठेवून कार्य करायचे. ते कार्य पूर्ण झाले की त्याचे फळही आपण स्वतः घेणे अयोग्य ठरेल. कारण कार्य मालकाचे तर फळही त्याचेच. यानुसार ते फळ मनोमन भगवंतास अर्पण करावे. असे केले की आपण आपल्याच व्यक्तीच्या सुखासाठी दिवसभर राबलो तरी परवानगी मागितल्याने व अर्पण केल्याने ही कर्म आपणास बाधत नाहीत. पण भाव मात्र असा हवा. की मी प्रभु साठी त्यांच्या परवानगीने त्याचेच कार्य करित आहे. आणि त्यासच अर्पण करित आहे. जोवर सिद्धत्व येत नाही तोवर हा प्रयोग कसोशीने आणि योग्य त्या भावावर करत जायला हवा. आपला व्यवसाय ,नोकरी घरातील कामे इथे सर्व वेळेस हा प्रयोग कसोटीने करावा. क्रमशः.....

आरोग्य संजीवनी

गॅसेस का होतात ?

ज्योतिर्मय साहित्य

खूप लोकांना गॅसेसचा त्रास होतो. म्हातारपणात तर बऱ्याच लोकांमध्ये हा त्रास आढळून येतो. लहान मुलांमध्येही गॅसेस होऊ शकतात. गॅसेस किंवा वायूविकाराचे मुख्य कारण म्हणजे आपल्याला माहित नसताना हवा गिळण्याची सवय. खूप बोलणाऱ्या लोकांमध्ये (उदा. शिक्षक, राजकीय नेते) अशा प्रकारे जास्त हवा गिळली जाते आणि गॅसेसचा त्रास होतो. लहान मुलेही दूध पिताना हवा गिळतात आणि त्यामुळे गॅसेस होऊन त्यांचे पोट दुखायला लागते. मोठ्या आतड्यात सुक्ष्म जंतूंची अन्नावर क्रिया होऊनही वायू निर्माण होते. याखेरीज शौचास साफ न झाल्यास किंवा बद्धकोष्ठता त्रास असल्यास मल शरीरात साचून राहतो व या मलाचे विघटन होऊनही वायू तयार होतात. वायू तयार झाल्यावर तो आतड्याच्या भिंतीवर ताण आणतो. त्यामुळे पोट दुखते. डोकेही दुखते. गॅसेसचा त्रास होऊ नये यासाठी जेवणाच्या वेळा नियमित असाव्यात.

थोडीशी भूक ठेवूनच जेवावे. हरभऱ्याच्या डाळीचे किंवा तेलकट पदार्थ कमी संकलन - डॉ. प्रमोद ढेरे (निसर्ग उपचार तज्ञ) पिंपरी-चिंचवड, पुणे. आरोग्यविषयक व्याख्याते व लेखक संपर्क - ९२ ७९ ६६९ ६६९ खावेत. बैठे काम करणाऱ्यांनी भरपूर व्यायाम करावा. सर्वांनीच निदान जास्तीत जास्त पायी चालण्याचा प्रयत्न करावा. पवनमुक्तासन सारख्या आसनांमुळे

गॅसेस बाहेर पडतात. अनावश्यक बडबड टाळावी. हिंवाष्टक चूर्ण घेतल्यास गॅसेसवर चांगला उपचार होतो. बैठे काम करणाऱ्यांनी जेवणानंतर दीड दोन तासांनी ताठ बसून बेबी आत ओढून पाच ते पंधरा सेकंद तशीच ठेवण्याचा प्रयत्न करावा. असा उपाय चारवार केल्याने गॅसेसचा त्रास नक्कीच कमी होतो. चार चौघे जमल्यावर आपल्याला लाज आणणारा हा वायूविकार आहाराच्या सुयोग्य सवयी आणि व्यायाम यामुळे आपण आटोक्यात आणू शकतो.

सुख दुःखाचे तरंग माणसा-माणसाचे

वर्चत कुलकर्णी, छ.संभाजीनगर, मो. 96730 67194

होय आणि नाही" याचे महत्व

आयुष्य जगताना मानवास सुख दुःख भावभावना सोबत चालावे लागते. सर्व मनासारखे आहेत नाही. कर्म कष्ट प्रयत्नाबरोबर आपल्या बोलण्याचा प्रभाव पडतो. आपल्या आयुष्यात आसू व हसू दोन्ही पाहिजे. यामुळे जीवन सुखदुःखाने, व्यवहाराने चालते. दररोज सर्व ठिकाणी, नात्यागोत्यातली 'होयनाही' म्हणत आले पाहिजे. तुम्ही म्हणाल यात काय नविन-आम्ही तर तसे होनाही म्हणतो.. पण ते केव्हा कधीकसे म्हणायचे याला महत्व आहे यासाठी कोसलिंगचे वर्गही घेतात व ते एक कौशल्य आहे. म्हणून पूर्वी म्हण होती बोलण्यायर्चि हलगे विकले जातात पण न बोलणार्थी माणसाचे गहू सुद्धा कोणी घेत नाही. जसं प्रत्येक अक्षर मात्रा विरामचिन्हे यांना भाषेत स्वतंत्र स्थान तसच बोलताना समतोल राखणं महत्त्वाचं, गरजेचं आहे कुठ थांबायचे, बोलायचं शांत राहायचं हे समजून हो नाही म्हणता आलं पाहिजे. मनाला पटणार्थी, बरे वाटणार्थी प्रेरणा मानवता देणार्थी, भले व आशीर्वाद देणार्थी विचारांना हो म्हणावं. तर आनंद न देणारे भीती विचार भडकवणारे नाही. अशी या होय नाही ची सांगड घालावी. तर हे तरंग सुखाचे होतात. तुर्त थांबतो. गूडडे ऊध्या पुन्हा भेटू नविन विषय घेऊन.

प्रभातपुष्प

षटकोळी माझी
संध्याराणी जयहिंद कोल्हे (काव्यसंध्या)
कळंब जि.धाराशिव मो. 87885 91371

सुंदर ते रुप

सुंदर ते रुप पंढरपुरी आहे छान सदैव विठ्ठल पुजते भाव भोळा माझा मनी वसे खरा सुखाचे मागणे मागते

सुंदर ते रुप पाहता भान हरपते हरी नाम मुखी विठ्ठली कृपा मजवरी म्हणूनी आहे पहा जीवनात मी सुखी

झाडीबोली भाषा समृद्ध झाली पाहिजे-कुसुमताई अलाम

संगीता ठलाल यांच्या “झाडीचा खाजा” काव्यसंग्रहाचे प्रकाशन

ज्योतिर्मय साहित्य

कुरखेडा - मूळगाव देऊळगाव येथील व सध्या कुरखेडा येथे वास्तव्यास असणाऱ्या साहित्यिक, सामाजिक कार्यकर्त्या संगीता संतोष ठलाल यांच्या झाडीचा खाजा, झाडीबोली काव्यसंग्रहाच्या प्रकाशनाचे, कविसंमेलनाचे तसेच नावाजलेल्या मान्यवरांच्या सत्कार समारंभाचे आयोजन गट ग्रामपंचायत महादेवगड अरततोडी च्या सभागृहात करण्यात आले होते. या कार्यक्रमाला उद्घाटक म्हणून नाट्यलेखक / दिग्दर्शक सदानंद बोरकर होते, अध्यक्ष आदिवासी सामाजिक कार्यकर्त्या कुसुमताई अलाम होत्या, शुभहस्ते पद्मश्री डॉ परशुराम खुणे, भाष्यकार डॉ धनराज खानोलकर, प्रा. राजकुमार मुसणे, विशेष अतिथी प्रा. भाऊराव पत्रे, अमृत ठलाल, मिनाक्षी सेडमाके, गीता लोहंबरे तसेच दुसऱ्या सत्राचे कविसंमेलनाध्यक्ष जेष्ठ हास्य कवी एकनाथ बुध्दे होते. गावखेड्यातील रितीरिवाजप्रमाणे मान्यवरांचे पाय धुण्यात आले, लगेच महापुरुषांच्या प्रतिमेचे पूजन करण्यात आले. खरमतटोला येथील विद्यार्थीनी स्वागत गीत गाऊन मान्यवरांचे स्वागत केले. नैसर्गिक बहाव्याचे पुष्पगुच्छ, सन्मानचिन्ह देऊन मान्यवरांना सन्मानित करण्यात आले. सोबतच सदानंद बोरकर, राजकुमार मुसणे यांचा सफरीक सत्कार करण्यात आले. मंचावर उपस्थित असलेल्या मान्यवरांच्या उपस्थितीत झाडीचा

खाजा” या झाडीबोली काव्यसंग्रहाचे थाटात प्रकाशन झाले. भाष्यकार डॉ धनराज खानोलकर आणि प्रा. राजकुमार मुसणे यांनी झाडीचा खाजा” या पुस्तकात अर्थपूर्ण लिहिलेल्या संगीता ठलाल यांच्या “रोवना आणि बोतरी” कवितांवर भाष्य करताना म्हणाले की, बोलीभाषेत कविता कशा असाव्या संगीता ठलाल यांच्या लेखणीतून दिसते म्हणूनच बोलीभाषेवर प्रेम करणाऱ्या या लेखिकेची भारत सरकारच्या साहित्य अकादमी दिल्लीच्या वतीने आमंत्रण येणे, राष्ट्रीय चॅनल दूरदर्शन सद्माद्री वाहिनीवर, रेडीओ आकाशवाणी केंद्र नागपूर येथे त्यांची मुलाखत होणे या झाडीपट्टीचा मान आहे. संगीता ठलाल ग्रामीण भागातील ही कवयित्री आलेल्या अनुभवांवर लिहित असते. उद्घाटक म्हणून बोलताना डॉ. सदानंद बोरकर म्हणाले की, झाडीबोली भाषा जिवंत

ठेवण्याचे काम संगीता ठलाल करत आहे. आपली मायबोली ही आपली माय आहे काल्पनिक लिखाण, न करता दैनंदिन अनुभव संगीता ठलाल लेखणीच्या माध्यमातून समाजासमोर व्यक्त होत असते. झाडीपट्टीतील दुसरी बहिणाबाई आहे. तर पद्मश्री डॉ परशुराम खुणे यांनी सुद्धा संगीता ठलाल यांच्या विषयी बोलताना म्हणाले की, संघर्षातून घडलेली ही झाडीची लेख संगीता संस्कृती जपते, तशीच जगते, सामाजिक उपक्रम राबवते, हा झाडीचा खाजा हा काव्यसंग्रह येणाऱ्या भावी पिढीला मार्गदर्शक ठरेल झाडीपट्टीतील संगीता ठलाल दुसरी बहिणाबाई आहे आणि तीच दुसरी बहिणाबाई होईल भाऊराव पत्रे यांनी सुद्धा आपले मनोगत संगीता ठलाल प्रति व्यक्त केले. अध्यक्षीय भाषणातून बोलताना कुसुमताई अलाम म्हणाल्या की, झाडीबोली भाषा समृद्ध झाली

पाहिजे. जसे की संगीता ठलाल या जंगलातील रानमेवा रान औषध सर्व शोधून काढली. रानभाज्यांच्या जगात संशोधन ग्रंथ लिहून समाजप्रबोधन केले आहे. तसेच हा झाडीचा खाजा” नुसता झाडीबोली काव्यसंग्रह नसून वेदना, संघर्ष, तळमळ, आपुलकी, मेहनत, त्याग, श्रद्धा, आत्मविश्वासाचा ठेवा आहे ग्रामीण भागातील वास्तव जीवन कसे असते या झाडीबोली भाषेतून कविता लिहून संगीता ठलाल यांनी मायबोली समृद्ध होण्यासाठी पाऊल उचलले आहे. सोबतच पोलीस भरतीत नव्याने भरती झालेल्या सुरज दखणे यांचा पुष्पगुच्छ, शाल, सन्मानचिन्ह देऊन सत्कार करण्यात आले, आरोग्य विभागात सेवानिवृत्त झालेले प्रकाश मेश्राम, कुसुम मुंगणकर, एकनाथ बुध्दे, बचत गटातील महिलांचा, स्वागत गीत गाणाऱ्या विद्यार्थीना सुद्धा मान्यवरांच्या हस्ते सत्कार करण्यात आले. दुसऱ्या

सत्रात जेष्ठ कवी यांच्या उपस्थितीत कविसंमेलन घेण्यात आले, प्रमुख पाहुणे नंदकिशोर नैताम, रमेश कोरचा, शिल्पा पाटील, विश्वंभर गहाणे उपस्थित होते. गडचिरोली, चंद्रपूर जिल्हाप्रमाणे बहुसंख्येने कवी व रसिक उपस्थित होते. सर्व कविना पुष्पगुच्छ, सन्मानचिन्ह देऊन गौरविण्यात आले. सोबतच संगीता ठलाल यांनी गट ग्रामपंचायत अरततोडी सभागृहाला छत्रपती शिवाजी महाराज यांची प्रतिमा भेट दिली. शेवटी ग्रामीण भागातील रिवाजाप्रमाणे जेवणाचे तसेच नास्त्याचे आयोजन करण्यात आले होते. विशेष सहकार्य रुजेश्वर गहाणे, ईश्वर ठाकरे, वासुदेव लोहंबरे यांनी केले. आयोजन आणि प्रास्ताविक संगीता संतोष ठलाल यांनी केले तर सुत्रसंचालन पहिल्या सत्राचे मुरलीधर कवाडकर यांनी केले, कविसंमेलनाचे सुत्रसंचालन अमोल मेश्राम यांनी केले आभार राकेश खुणे यांनी मानले.

“भारत विकास परिषद” तर्फे दिव्यांग व्यक्तींसाठी कृत्रिम पाय मोजमाप शिबिर

ज्योतिर्मय साहित्य
पुणे - भारत विकास परिषद दक्षिण पुणे व पिंपरी चिंचवड शाखेतर्फे सहकारनगर, पुणे येथील “ स्व - आघार ” दिव्यांग मदत केंद्रात दिव्यांग बांधवांसाठी, भर्गीनीसाठी कृत्रिम पाय मोजमाप शिबिर उत्साहात संपन्न झाले. या शिबिरात १७ दिव्यांग बांधवांचे मोजमाप करण्यात आले असून लाभार्थ्यांना अत्याधुनिक लॅमिनेशन तंत्रज्ञानाद्वारे तयार करण्यात येणारे कृत्रिम पाय पूर्णतः मोफत बसवून देण्यात येणार आहेत. या कृत्रिम पायांची बाजारातील किंमत सुमारे रुपये ५० ते रुपये ७० हजार इतकी असून, भारत विकास परिषदे मार्फत सेवाभावी वृत्तीने व सामाजिक बांधिलकीच्या जाणिवेतून हा उपक्रम राबविण्यात येत आहे. या उपक्रमामुळे दिव्यांग बांधवांना, भर्गीनींना आपल्या दैनंदिन जीवनात अधिक स्वावलंबी व स्वनिर्भर होण्यास मदत होणार असून, त्यांच्या जीवनात नव्या आशा व आत्मविश्वासाची भर पडणार आहे. भारत विकास परिषद दक्षिण पुणे व पिंपरी चिंचवड शाखेच्या वतीने अशा प्रकारचे शिबिर दर महिन्याला आयोजित करण्यात येणार असल्याची माहिती आयोजकांनी दिली. कृत्रिम पाय व इतर सहाय्याबाबत व नाव नोंदणीसाठी इच्छुकानी संपर्क क्रमांक जयंत जेठे ९८२२५१०३४९ या मोबाईलवर संपर्क साधावा, असे आवाहन भारत विकास परिषदेतर्फे करण्यात आले आहे.

शांती आणि माणुसकी धर्म

ज्योतिर्मय साहित्य

तथागत गौतम बुद्धांनी साऱ्या विश्वाला शांततेचा मार्ग सांगितला. शांततेचा मार्ग माणुसकीला जागा करतो. आपुलकीची भावना मनामनात पेरतो. आणि खऱ्या माणुसकीचे दर्शन पावलोपावली घडवितो. जोपर्यंत माणुसकी जागी होणार नाही तोवर माणूस माणसाला पाण्यातच बघत राहिल. म्हणूनच कदाचित तथागत गौतम बुद्धांनी सर्व साम्राज्य, सुखः सर्व सोडून सत्याचा, दुःखाचा, शांतीचा, माणूस धर्माचा शोध घेण्यासाठी न्यासा घेऊन सत्याच्या मार्गावर निघाले. आज प्रत्येक राष्ट्रा-राष्ट्रात द्वेषाची, रागाची, अहंकाराची कडू भावना निर्माण झाली आहे. माणूस माणसाकडे शत्रूच्या नजरेने बघत आहे. शांततेचा मार्ग जोपासून एकीची भावना, प्रेमाची भावना निर्माण करता येते. पण शांततेच्या

मार्गावर चालण्यासाठी आज कुणाकडेच वेळ नाही. म्हणूनच आज युद्ध, वाद, एकमेकांबद्दल द्वेष, मत्सर, राग जन्म घेत आहे. माणुसकी धर्म टिकवून ठेवण्याचा एकच मार्ग आहे तो म्हणजे

शांतीचा मार्ग. जगात शांती असेल तरच, माणुसकी टिकून राहिल अन्यथा नाही. जर राष्ट्रा-राष्ट्रात प्रेम भावना जागवायची असेल तर शांततेच्याच मार्गाने मार्गक्रमण करावे लागेल. शांत राहून विचार क्षमता वाढविता येते. शांतीचा मार्ग अवलंबूनच सत्याचा शोध घेता येतो. आणि जगात सलोखा, माणुसकीचे सुंदर बीज पेरता येतात. शांतीचा मार्ग जोपासून केलेले कार्य यशस्वी होते. माणुसकीचा धर्म जोपासता आला की, सहकार्याची भावना निर्माण होते. आणि हळूहळू प्रेम, दया, आपुलकी, स्नेह, मैत्री भावना वाढीस लागतात.

सांगता येत नाही आणि सहनही होत नाही.....

तुमचे प्रॉब्लेम लपवून ठेवू नका त्यासाठी तज्ज्ञ डॉक्टरांचे मार्गदर्शन घ्या फोनवर आणि घरी बसून औषधी मिळवा. ऑनलाईन औषधोपचार : आता सर्वकाही झाले आहे ऑनलाईन मग आजारापासून पण घरबसल्या औषधोपचार घ्या, कुठेही जाण्याची गरज नाही, वेळ व पैसा वाचवा 100 % खात्रीशीर इलाज, गुलरोग, शारीरिक थकवा, बऱ्याच गोष्टी कोणालाही सांगण्यास लाज वाटते अशा वेळेस फक्त फोनवर तुम्ही तुमचा आजारा सांगू शकता व त्यावर आयुर्वेदिक पद्धतीने हमाखास उपाय केला जाईल, पोस्टाने औषध पाठविल्या जातील, प्रसिद्ध आयुर्वेदाचार्य डॉ. शेख ए एच, 37 वर्षांचा अनुभव, 200 पेक्षा अधिक पुरस्कार प्राप्त, 2 लाखापेक्षा अधिक विविध लैंगिक समस्यग्रस्त रुग्णांवर यशस्वी उपचार, आतापर्यंत ५ ऑनररी डॉक्टरेटच्या पदव्या देऊन विविध संस्थानी त्यांना सन्मानित केलेले आहे. त्यांच्या या कार्यची नॉर्ड लंडन बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड, ओयासिक बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड, एशियन बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड, हुज-हू-इन एशिया रेकॉर्ड्स मध्ये विक्रमी नॉर्ड झालेली आहे. सेक्स विषयक कोणताही प्रॉब्लेम असो फक्त एकदा फोन करा व मार्गदर्शन घ्या. व तुमचे प्रश्न सोडवा.

Dr Shaikh A H - 98606 99906

कृतज्ञ मी कृतार्थ मी भगवंत हृदयस्थ आहे

© अपर्णा परांजपे कात्रज पुणे मो.95030 45495

अग्नी व्यवस्थित प्रज्वलित होत नाही, हवनसामग्रीत मुंया पडतात, गाई दूध देत नाहीत, प्राणी अस्वस्थ होतात, कावळे, गिधाडे अशुभ आवाज करतात. विभीषण सांगतो - हे सर्व रावणाच्या विनाशाचे संकेत आहेत. ४) त्रिजटाचे स्वप्न (भविष्यसूचक) त्रिजटा सीतेला सांगते : राम आणि लक्ष्मण दिव्य रथातून लंकेत येतात. सीता पांढऱ्या वस्त्रात पर्वतावर बसलेली दिसते राम-सीतेचा मिलाप होतो. रावण आणि त्याचे पुत्र नाशाकडे जाताना दिसतात एक वानर (हनुमान) लंका जाळतो रामाचा विजय आणि रावणाचा नाश निश्चित आहे। ५) सीतेला दिसलेले शुभ शकुन सीता निराश झालेली असताना : डावा डोळा, हात, मांडी फडफडतात, वस्त्र हलके सरकते, चेहरा तेजस्वी होतो हे सर्व लवकरच शुभ घडणार याचे संकेत आहेत। ६) सम्पातीला मिळालेली भविष्यवाणी ऋषि निशाकर सम्पातीला सांगतात : दशरथाचा पुत्र राम जन्माला येईल, सीतेचे रावण अपहरण करेल, रामाचे दूत (वानर) सीतेचा शोध घेतील, शेवटी राम विजय मिळवतील हजारो वर्षांनी ही भविष्यवाणी खरी ठरते। महर्षि वाल्मीकींनी रामायणात ज्योतिषशास्त्राचे सुंदर वर्णन केले आहे : स्वप्न, ग्रह, नक्षत्र यांचे संकेत, क्रमशः.....

हरी अनंत हरिकथा अनंता..... पुढे.... त्यामुळे ते रामाला सांगतात की पुष्य नक्षत्रात तातडीने राज्याभिषेक करावा. "अद्य चन्द्रोऽभ्युपगमत् पुष्यार्युर्व पुनर्वसुम्। श्वः पुष्ययोगं नियतं वक्ष्यन्ते देवचिन्तकाः ॥" (वा०रा० २।४।२१) २) रामांच्या वनवासावेळी झालेले अपशकुन राम वनवासाला गेल्यावर अनेक अशुभ घटना घडतातः यज्ञ, अग्निहोत्र थांबते, जनावरं अन्न खात नाहीत, ग्रह-नक्षत्रांची चमक कमी होते, आकाश धुराने भरलेले दिसते, भूकंप होतो, अंधार पसरतो हे सर्व संकेत मोठ्या संकटाचे प्रतीक आहेत. ३) विभीषणाने सांगितलेले लंकेतील अपशकुन सीता लंकेत आल्यानंतरः

उत्तराखंडमधील एक निसर्गरम्य प्रवास

विश्वास देशपांडे, चाळीसगाव. 94037 49932

निसर्ग हा माझा आवडता विषय. निसर्ग कोणाला आवडत नाही ? प्रत्येकाच्याच जिज्ञाह्याचा विषय. म्हणून वेळ मिळेल तेव्हा निसर्गाच्या सहवासात आपण जात असतो. जोडून सुट्या आल्या की एखाद्या निसर्गरम्य ठिकाणी आपण जातो. कोणी गिर्यारोहण करतं, कोणी ट्रेकिंग, कोणी किल्ल्यांची भ्रमंती तर कोणी वेगवेगळ्या मंदिरांना भेटी देतं . या सगळ्यातून निसर्गच नानाविध रूपांनी आपल्यासमोर येत असतो. यापूर्वी अनेकदा मी वेगवेगळ्या कारणाने आणि वेगवेगळ्या लेखातून निसर्गाबद्दलची माझी आवड व्यक्त केली आहेच. या सहलीत तर निसर्गाचा अगदी जवळून सहवास मला लाभला. एखादा जिवलग मित्र खूप दिवसांनी भेटावा आणि मग त्याबद्दलचा आनंद कसा व्यक्त करावा असा प्रश्न पडतो. तसेच काहीसे माझेही झाले. माझ्या निसर्गमित्राला मी डोळे भरून हृदयात साठवून घेत होतो.

आधीच्या लेखात भीमतालच्या अप्रतिम सौंदर्याचे वर्णन मी केले आहे. ताल म्हणजे तलाव किंवा सरोवर. महाभारतातील भीमाच्या नावावरून या तळ्याला भीमताल असे नाव मिळाले आहे. पांढव वनवासात असताना त्यांना कोठे पाण्याचा स्रोत आढळत नव्हता. सगळे तहानलेले होते. अशा वेळी भीमाने आपल्या गदेचा प्रहार या भूमीवर केला. मोठा खड्डा निर्माण होऊन या ठिकाणी पाणी उत्पन्न झाले. म्हणूनच हा भीमताल ! भीमताल हे ठिकाण नैनितालपेक्षाही प्राचीन मानले जाते. या परिसरातील हा सगळ्यात मोठा जलाशय. सकाळी लवकर उठलो. साडेपाचलाच छान उजाडलं होतं. सूर्यदेव आपल्या रथावर स्वार होऊन अवघ्या परिसराला आपल्या सहस्र किरणांनी सुवर्णस्तन घालित होते. उगवतीच्या रंगांनी साऱ्या दिशा उजळल्या होत्या. भीमतालचा परिसर आणि अवघी सृष्टी जागी झाली होती. विविध रंगी फुले फुलली होती. पक्षी गाऊन आपला आनंद व्यक्त करीत होते. इथं शहरातील गर्दी नाही, हॉर्नचे आवाज नाहीत. इथे निसर्गच तुमच्याशी संवाद साधतो. तुम्ही मात्र त्यासाठी तयार असायला हवं. एकदा इथं आलं की इथून निघण्याची इच्छाच होऊ नये असे हे ठिकाण ! नैनिताल तर प्रसिद्धच आहे. पण त्यापेक्षा कमी गर्दीच हे ठिकाण. इथे खाण्यापिण्याचेही भरपूर पर्याय उपलब्ध आहेत. क्रमशः.....

औषध विक्रेत्यांचा आज संप

रुग्णांची गैरसोय टाळण्यासाठी नियंत्रण कक्ष स्थापन छत्रपती संभाजीनगर, दि.१९(जिमाका) - औषध विक्रेत्यांच्या संपटनेने बुधवार दि.२० रोजी एक दिवसीय बंद पुकारला असून या कालावधीत रुग्णांची गैरसोय टाळण्यासाठी छत्रपती संभाजीनगर विभागामध्ये जिल्हानिहाय नियंत्रण कक्ष स्थापन करण्यात आले आहेत. बंद कालावधीत गरजू रुग्णांना औषधे उपलब्ध न झाल्यास तसेच अत्यावश्यक औषधांची गरज भासल्यास त्यांनी आपापल्या जिल्ह्यात नियुक्त अधिकाऱ्यांशी संपर्क साधावा. १. छत्रपती संभाजीनगर- सहायक आयुक्त (औषधे) शा. ना. साठे-8983290162, सहायक आयुक्त (औषधे) वि. वि. नांगरे-7387561343, औषध निरीक्षक म. भा. पेठणे-9021899018. २. जालना- सहायक आयुक्त (औषधे) जी. द. जाधव-8379016068, ३. परभणी- सहायक आयुक्त (औषधे) ना. सी. भालेराव-9405783636 ४. हिंगोली- सहायक आयुक्त (औषधे) ना. सी. भालेराव-9405783636 ५. बीड- सहायक आयुक्त (औषधे) मा. ज. निमसे-9423749616 ६. नांदेड- अ. तु. राठोड-8369027068 ७. धाराशिव-सहायक आयुक्त (औषधे) ब. दा. मरेवाड-8275175232, औषध निरीक्षक श्रीमती. स्वा. क. कुपकर-8830801806 ८. लातूर- सहायक आयुक्त (औषधे) ब. दा. मरेवाड-8275175232 ज्या रुग्णांना नियमीत औषधांची आवश्यकता आहे अशा रुग्णांनी/ नातेवाईकांनी बंद कालावधीत त्यांची गैरसोय टाळण्याकरीता औषधे आगाऊ खरेदी करून ठेवावीत. आवश्यकता भासल्यास जिल्हानिहाय नियंत्रण कक्षात नेमलेल्या अधिकाऱ्यांशी संपर्क साधावा, असे आवाहन सहायक आयुक्त (औषधे) वि. वि. नांगरे यांनी केले आहे.

महिलांसाठी हिमोग्राम व ब्रेस्ट कॅन्सर तपासणी मोफत आरोग्य तपासणी शिबिर संपन्न

ज्योतिर्मय साहित्य
पुणे - भारत विकास परिषद कोथरूड आणि समवेदना, यांच्या संयुक्त विद्यमाने वय १५ ते ५० या गटातील सेवा वस्तीतील मुली व स्त्रिया यांचे साठी रक्त तपासणी (हिमोग्राम) तसेच स्त्रियांसाठीचा कर्करोग पूर्व निदान तपासणी (ब्रेस्ट कॅन्सर) साठी शिबिर आयोजित केले होते. डॉ अरुण निरंतर, डॉ अलका निरंतर यांनी तपासणी केली. समवेदना संस्थेच्या समन्वयक अबोली खोंडे व सहकारी यांच्या सहकार्याने ब्रेस्ट कॅन्सरची तपासणी

केली. ज्यांचे हिमोग्लोबिन कमी आढळले त्यांचेवर मोफत औषधोपचार करण्यात येतील तसेच ज्या स्त्रियांमध्ये ब्रेस्ट कॅन्सरची शक्यता आढळते त्यांना पुढील ट्रीटमेंट साठी समवेदना संस्था मार्गदर्शन करते.

हॅम्पी कॉलनी च्या सभागृहामध्ये हे मोफत शिबिर मंगळवार दिनांक १९ मे रोजी सकाळी साडे दहा ते दुपारी अडीच वाजेपर्यंत आयोजित केले होते. भारत विकास परिषद, कोथरूड शाखा, समवेदना

संस्था, साई पॅथॉलॉजी आणि हॅम्पी कॉलनी सोसायटी यांच्या संयुक्त विद्यमाने हे शिबिर आयोजित केले. यामध्ये पन्नास महिलांनी लाभ घेतला. हे शिबिर घेण्यासाठी साठी विनोद दमरदार, डॉ शिल्पा हलदुले, एअर व्हाइस मार्शल जयंत इनामदार (निवृत्त), माधुरी जयंत इनामदार, भारत विकास परिषदेचे कोथरूड शाखेचे अध्यक्ष सजीव दिवाण सचिव स्मिता जोशी यांनी पुढाकार घेतला.

ठाणे जनता सहकारी बँक, साई पॅथॉलॉजी यांचे सहकार्य लाभले.

शिबिर यशस्वितेसाठी श्रीधर अनगळ, प्रदीप ओक, शिल्पा दिवाण, अजय बोरवणकर, जयंत साने, गीता कुलकर्णी, स्वाती खांडेकर, राजश्री अर्थकर, श्यामकांत उकिडवे, दिलीप लिमये यांनी परिश्रम घेतले.

भारत विकास परिषद कोथरूड शाखा आणि समवेदना संस्था यांच्यातर्फे हे मोफत शिबिर आयोजित केले होते. हॅम्पी कॉलनी, गोसावी वस्ती, डहाणूकर कॉलनी परिसर मधील पन्नास महिलांनी या शिबिराचा लाभ घेतला.

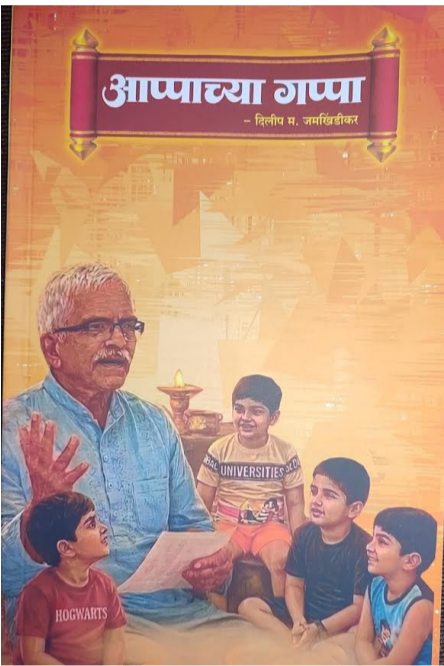
‘आप्पाच्या गप्पा’

ज्योतिर्मय साहित्य
(मागील अंकावरून)
भावांची जपणूक : गाण्याची हौस कशी शमली हे वास्तव पण मनात कोणतीही खंत न बाळगता लिहिले आहे. मोठ्यांच्या नजरेतील पातळ होणारी जरब हे त्यांचे प्रेम अशी सुंदर वाक्ये वापरून कट्टू अनुभवांची तीव्रता कमी केली आहे. संस्कारांची शिदोरी : वडिलांनी रेडिओ स्टार यांचे शास्त्रीय गायन गणपतीसमोर आयोजित करणे, ही आठवण कायमस्वरूपी जतन करण्यासारखी आहे. लहानपणी गोळा केलेल्या नोटा अशाच प्रसंगांतून नकळत मनावर चांगले संस्कार करून जातात.

कोल्हापूरचा काळ व शाळा प्रवेश: कोल्हापूरमधील विविध कार्यक्रम आणि तिथला तो सुवर्णकाळ लेखकाने सुंदर अनुभवला. शाळेतील पहिल्या प्रवेशाचे अनुभव अत्यंत रंजक आहेत. शाळेतील अनुभव आणि भाषणातील आज्ञा वाचून गंमत वाटते आणि त्या लहान वयात काय घडले असेल, याचा अंदाज येतो.

रेडिओचा स्कोअर : रेडिओवर ऐकून लिहिलेला स्कोअर वाचकाला थेट बालपणात घेऊन जातो. स्वतः मधील उणिवा इतक्या विनोदी पद्धतीने मांडल्या आहेत की त्यांचे रूपांतर सकारात्मकतेत होते आणि वाचताना चेहऱ्यावर हसू येते.

कोर्टबिक मूल्ये आणि बदलता काळ

व्यास बोळातील घर: या घराचे वर्णन अतिशय सुंदर आहे. सर्व प्रकारच्या गैरसोयी असूनही कुटुंबातील सदस्यांचे एकमेकांवर असलेले अथांग प्रेम आणि ते कौटुंबिक पाश भौतिक सुविधांच्या पलीकडे कसे असतात, हे लेखकाने फार छान मांडले आहे. पिढ्यांमधील अंतर: एकमेकांची पुस्तके अनेक वर्षे अनेक भावंडांनी वापरणे ही आजच्या पिढीला अज्ञात असलेली पद्धत आपल्या पिढीने कशी अंगीकारली होती, याचे सुरेख वर्णन आहे.

जुन्या आठवणी व करमणूक: फोनेचा उत्सव आणि त्यासंबंधीच्या

आठवणींमुळे जुने दिवस आठवतात. पु. लं. च्या व्यक्तिरेखा ऑफिसमध्ये सापडल्या असल्या हे वाक्य मनाला खूप आवडते.

क्रिकेट, सिनेमा आणि रेडिओ: शालेय जीवनातील क्रिकेट व सिनेमाचे किस्से छान आहेत. त्या काळातील हिरोंची वर्णने मस्त जमली आहेत. आपल्या पिढीसाठी वरदान ठरलेल्या रेडिओचे वर्णन आणि त्यासोबतच दूरदर्शनची झालेली प्रगती व कार्यक्रमांची झालेली अधोगती याचे वास्तववादी वर्णन केले आहे.

संगीत आणि कला: संगीत नाटके बघण्याचा आनंद, संगीताची आवड आणि परिस्थितीची सांगड यांचे वास्तव दर्शन घडते. छोटा गंधर्व यांची भेट म्हणजे लेखकाच्या संगीत व स्वस्वाधनेला मिळालेले गोड फळ आहे.

सामाजिक जाणिवा व चमत्कार: माणसाची सामाजिक गरज अनुभवातून मांडली आहे. सामुदायिक उत्सव का व कसे आवश्यक असतात, याचे महत्त्व समजते. घरातील छोटे समारंभ ते आजचे इव्हेंट यातील फरक स्पष्ट केला आहे. प्लेग ते कोविड मधील अनुभव आणि आईची दृष्टी परत येणे यांसारखे

चमत्कार दर्शवणारे अनुभव थक करतात. वाईटातून चांगले कसे शोधवे, याची एक नवी दृष्टी हे लेखन आपल्याला देते.

काश्मीरची सहल: आपल्या सहलीचे आणि काश्मीरवर लिहिलेल्या कवितेचे वर्णन निसर्गाची आणि अध्यात्माची सुंदर माहिती देऊन जाते. स्वलिखित कविता (पुस्तकाचा दुसरा भाग)

पुस्तकाच्या दुसऱ्या भागात लेखकाच्या स्वतः रचलेल्या उत्कृष्ट कविता आहेत: यात सुरुवातीला सर्व देवतांचे ध्यानरूपी आवाहन केले आहे. त्यानंतर आई, वडील, पितर, गुरु, आरोग्य, कलाकार, मोबाईल, नातवंडे, कठीण काळ आणि रामनाम अशा सर्वसमावेशक विषयांवर अतिशय सुंदर कविता लिहिल्या आहेत. हे सगळे विविध अनुभव लेखकाने

आपल्या उल्हास शब्दफुलांत अतिशय सुंदर रीतीने गुंफले आहेत. थोडक्यात सांगायचे तर, हे पुस्तक वाचताना लेखकाचा संपूर्ण जीवनपट वाचकांच्या डोळ्यांसमोर जिवंतपणे उभा राहतो ! पुस्तक परीक्षण: आप्पाच्या गप्पा लेखक: श्री. दिलीप जमखंडीकर प्रकाशक: दिपाली जमखंडीकर

आपल्या उल्हास शब्दफुलांत अतिशय सुंदर रीतीने गुंफले आहेत. थोडक्यात सांगायचे तर, हे पुस्तक वाचताना लेखकाचा संपूर्ण जीवनपट वाचकांच्या डोळ्यांसमोर जिवंतपणे उभा राहतो ! पुस्तक परीक्षण: आप्पाच्या गप्पा लेखक: श्री. दिलीप जमखंडीकर प्रकाशक: दिपाली जमखंडीकर

हिमालय आणि भारतीय मान्सून

ज्योतिर्मय साहित्य
(मागील अंकावरून)
पावसाळाही भारतीय काव्य, संगीत आणि चित्रकलेचा आवडता विषय राहिला आहे. श्रावणातील सरी, ढगांचा गडगडाट, मोरांचा नृत्याविष्कार आणि हिरवागार निसर्ग हे भारतीय संवेदनांचे अविभाज्य घटक आहेत.

हिमालय म्हणजे स्थैर्य, तर मान्सून म्हणजे चैतन्य. एक निश्चल तर दुसरा गतिमान; पण दोघांचे अस्तित्व परस्परपूरक आहे.

भविष्याचा विचार भारतीय मान्सून आणि हिमालय यांचे संरक्षण करणे ही काळाची गरज आहे. त्यासाठी पुढील उपाय महत्त्वाचे आहेत

मोठ्या प्रमाणावर वृक्षारोपण, हिमालयीन प्रदेशातील पर्यावरणपूरक विकास जलसंधारण, कार्बन उत्सर्जन कमी करणे, शाश्वत पर्यटनाला प्रोत्साहन, हवामान संशोधन अधिक प्रभावी करणे, निसर्गाशी संघर्ष नव्हे तर सहजीवन हीच मानवजातीची खरी प्रगती आहे.

हिमालय आणि भारतीय मान्सून हे भारताच्या जीवनाचे दोन शाश्वत आधारस्तंभ आहेत.

हिमालय मान्सूनला दिशा देतो, तर मान्सून हिमालयाला जीवनदायी जलसंपत्ती प्रदान करतो. या दोघांच्या समन्वयातून भारतीय भूमी सुपीक, समृद्ध आणि सजीव बनली आहे.

हिमालयाच्या शुभ्र शिखरांवर आदळणारे मान्सूनी ढग जेव्हा पावसाच्या सरींमध्ये परिवर्तित होतात, तेव्हा जणू निसर्ग स्वतः पृथ्वीला जीवनदान देत असतो. हिमालयाच्या कुशीतून

वाहणाऱ्या नद्या आणि मान्सूनच्या सरा या भारतीय संस्कृतीच्या अखंड प्रवाहाचे प्रतीक आहेत. परंतु आज हवामान बदल आणि मानवी हस्तक्षेपामुळे हे संतुलन धोक्यात आले आहे. म्हणूनच हिमालयाचे रक्षण आणि मान्सूनचे संतुलन जपणे ही केवळ पर्यावरणीय जबाबदारी नाही, तर भावी पिढ्यांच्या अस्तित्वाची हमी आहे.

हिमालय आणि मान्सून यांचे हे नाते म्हणजे निसर्गाच्या महाकाव्यातील दोन अमर अध्यायएक स्थैर्याचा, दुसरा जीवणसाचा.

सौ सुरेशा राजेंद्र शेजवळ मा. उपशिक्षिका कन्या शाळा, सातारा. फोन : 9822749758

गदर विद्रोहाचे प्रमुख सुत्रधार सोहन सिंह भकना

ज्योतिर्मय साहित्य
(मागील अंकावरून)
या संघटनेत प्रामुख्याने पंजाबमधील भारतीय सदस्य दयाल, तारकनाथ दास, करतार सिंग सराभा आणि विष्णू गणेश फिंगळे यांच्यासह अनेक सदस्य बर्कले येथील कॉलेफोर्निया विद्यापीठातील होते. इंडियन इंडिपेंडन्स लीग या संघटनेला (पक्षाला) अनिवासी भारतीयांकडून विशेषतः युनायटेड स्टेट्स, कॅनडा आणि आशियामधून लवकरच पाठींबा मिळाला. लॉस एंजेलिस, ऑक्सफर्ड, व्हिएना, वॉशिंग्टन डी.सी. आणि शांघाय येथे गदर सभा आयोजित करण्यात आल्या

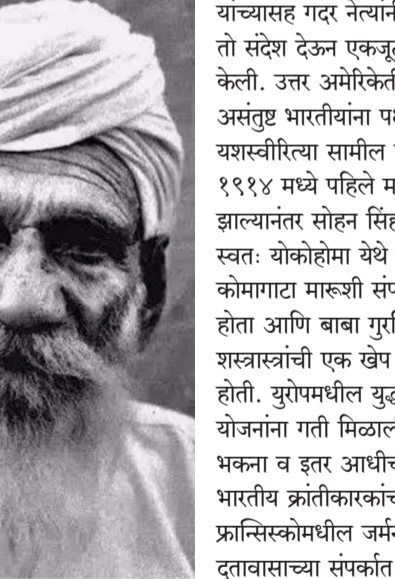
या पक्षाच्या वतीने युगांतर नावाचे मुद्रणालय काढण्यात येऊन गदर या नावाचा वृत्तपत्र काढण्याची योजना आखण्यात आली. गदर हा पंजाबी शब्द असून त्याचा अर्थ बंड असा आहे. भारतातील इंग्रजी साम्राज्याविरुद्ध राज्यक्रांती घडवून आणण्याचा प्रचार करणे हेच या पत्राचे उद्दिष्ट असल्यामुळे त्याचे नावच गदर होते. लोकमान्य टिळक यांचे विचार आणि कार्य १९१३ मध्ये सुरु झालेल्या गदर चळवळीला वैचारिक आधार देणारे ठरले. टिळक यांच्या केसरी, मराठातील लेखनाने स्वराज्य मागणीसाठी जनजागृतीने जे यश मिळत होते त्याचा गदर चळवळीला नैतिक आधार व पाठबळ मिळाले. अमेरिकेतील पंजाबी मजूरांनी सुरु केलेल्या सशस्त्र क्रांतीच्या चळवळीला टिळकांच्या राष्ट्रवादाने प्रेरणा मिळाली. स्वराज्य हा माझा जन्मसिद्ध हक्क आहे ही घोषणा गदरसारख्या चळवळींसाठी स्वातंत्र्यलढ्याची ललकारी बनली.

१९०८ च्या मुझफ्फरपूर बॉम्ब कांडात प्रफुल्ल चाकी, खुदीराम बोस यांच्या कृतीचे लोकमान्य टिळक यांनी समर्थन केल्याने त्यांना मंडाले तुरुंगात सहा वर्षे तुरुंगवास झाला होता आणि ते गदर चळवळीच्या १९१३ मध्ये सुरुवातीच्या काळात तुरुंगातच होते. केसरी, मराठा सारखेच गदर हे वृत्तपत्र लाला हरदयाळ, सोहन सिंह भकना यांनी सन फ्रान्सिस्को येथे १ नोव्हेंबर १९१३ रोजी प्रसिद्ध करून ब्रिटिश राजवटीविरुद्ध सशस्त्र विद्रोहाची हाक दिली. लाला हरदयाळ, सोहन सिंह भकना आणि इतरांचा प्रचाराचा धडाका इतका वेगवान होता कि सहस्रावधी भारतीयांची अंतःकरणे उथानाच्या इच्छेने भारून गेली. गदर वृत्तपत्र इंग्रजी, हिंदी, उर्दू, गुरुमुखी, बंगाली, मराठी इत्यादि अनेक भाषांतून निघत असे.

गदर पत्राची भाषा जहाल आणि ब्रिटिश विरोधी असे. ठिकठिकाणी गुप्तसंस्था स्थापन करून क्रांतीची तयारी करावी. प्रत्येकाने हिंदुस्थानात जाऊन गदर करावे व हिंदुस्थानला स्वतंत्र करावे असे लेख गदर वृत्तपत्रात येत असत. गदरपत्राचा मुख्य भर हिंदी फौज व लष्कर यामध्ये देशभक्तीचे बीजारोपण करण्यावर होता. या पत्रात स्वातंत्र्यवीर सावरकर यांनी लिहिलेल्या “१८५७ चे स्वातंत्र्ययुद्ध” या ग्रंथाचे भाषांतर हिंदी, उर्दू आणि पंजाबी भाषेत येत असे. तसेच टिळकांच्या केसरीतील लेखन जे ब्रिटीशांचे शोषण उघड करीत असे ते गदर वृत्तपत्रात दिले जाई. भारतीय असंतोषाचे जनक असे लोकमान्य टिळक यांना म्हटले जाई. गदर दलातील पंजाबी मजूरामध्ये टिळकांच्या लेखांचा गदर

वृत्तपत्रामार्फत प्रसार करण्यात आला. लोकमान्य टिळकांनी शिवाजी महाराजांचे उदाहरण देऊन सशस्त्र प्रतिकाराला जे प्रोत्साहन दिले ज्यामुळे भारतातील क्रांतिकारकांच्या हालअपेक्षांची व यातनांची वर्णने देऊन हिंदी लोकांच्या भावना गदर वृत्तपत्राद्वारे प्रज्वलीत केल्या जात. बॅरीस्टर वि.दा. सावरकरांना तेलाच्या छाण्यास जुंपलेले चित्र गदरपत्राने छापले होते. गदरचा प्रचार मुख्यतः सभासभांतून होत असे. स्वातंत्र्याच्या उथानाच्या कवितांचेही गदरमधून प्रकाशन होत असे.

“करके गदर गोरि आनु कडिये। हिंद ते निशान इनादाना छडिये । उडो शेरों गज्जोजे बदल घोर दे । लोणी है आझादी असी नाळ जोर दे ।।”
अशा व इतर कविता गदरच्या सभातून ब्रिटिश विरोधासाठी म्हंटल्या जात. तसेच भाषणांमधून हिंदी क्रांतीकारकांची स्तुती केली जात असे. “चलो चल्लिए देशनु युद्ध करन” अशा प्रकारची राष्ट्रप्रेमाने रसरसलेली पदे गायिली जात. कस्टम खात्याचा डोळा चुकवून गदर वृत्तपत्राच्या हजारो प्रती हिंदुस्थानात येत व मुख्यतः फौजेतून प्रसार पावत. गदरच्या प्रतीची पार्सले कस्टमचा डोळा चुकवून ब्रम्हदेश, सयाम, चीन, हिंदुस्थान इत्यादि जेथे जेथे हिंदी लोक असत तेथे पाठविण्यात येत व तेथून हजारो प्रती हिंदी लोकांत विशेषतः हिंदी फौजेत फुकट वाटल्या जात. या व इतर प्रचारामुळे अमेरिका व कॅनडातील शीख व इतर भारतीय सदरदित झाले व त्यांनी तिकडे

कमविलेल्या लाखे रुपयांच्या मालमतेस लाथ मारून हिंदुस्थानाचे स्वातंत्र्यकरिता बलिदान करावयास ते सज्ज झाले. हिंदुस्थानातल्या हिंदुस्थानात या त्रस्त लोकांकडून असतोष उत्पन्न करून गदरची तयारी करता येईल असे लाला हरदयाळ, सोहन सिंह भकना व इतरांचे ठाम मत होऊन सशस्त्र क्रांतीच्या माध्यमातून भारतातील ब्रिटिश वसाहतवादी सत्ता उलथवून टाकण्यासाठी गदर चळवळीची अंतिम तयारी चालू झाली.

सोहन सिंह भकना यांच्या नेतृत्वाखाली गदर नेतृत्वाने पहिले महायुद्ध सुरु होऊन ब्रिटिश सत्ता तिकडे अडकल्यानंतर हिंदुस्थानात बंडाच्या योजना आखण्यास सुरुवात केली. कोमागारा मारू घटनेच्या प्रक्षोभक भावनांनी गदरच्या ध्येयाला मदत केली आणि सोहन सिंह भकना, बरकतुल्ला आणि तारकनाथ दास

यांच्यासह गदर नेत्यांनी याचा योग्य तो संदेश देऊन एकजुट निर्माण केली. उत्तर अमेरिकेतील अनेक असंतुष्ट भारतीयांना पक्षात यशस्वीरित्या सामील करून घेतले. १९१४ मध्ये पहिले महायुद्ध सुरु झाल्यानंतर सोहन सिंह भकना यांनी स्वतः योकोहोमा येथे परतणाऱ्या कोमागारा मारूशी संपर्क साधला होता आणि बाबा गुरदित सिंग यांना शस्त्रास्त्रांची एक खेप पोहोचवली होती. युरोपमधील युद्धामुळे गदरच्या योजनांना गती मिळाली. सोहन सिंह भकना व इतर आधीच जर्मनीतील भारतीय क्रांतीकारकांच्या आणि सन फ्रान्सिस्कोमधील जर्मन

दूतावासाच्या संपर्कात होते. गदरचे आग्नेय आशियामध्येही पक्षाचे सदस्य होते आणि त्यांनी भारतीय क्रांतीकारक भूमिगत चळवळीशी संपर्क साधला होता. अमेरिका आणि आग्नेय आशियातून भारतात निधी आणि शस्त्रे पाठविण्याची विस्तृत योजना आखण्यात आली. ज्याला पुढे हिंदू जर्मनकट म्हंटले गेले. याचा उपयोग ब्रिटिश कमकुवत असताना गदरने जी २१ फेब्रुवारी १९१५ ही तारीख ब्रिटिश भारतातील सर्व ठिकाणी एकाचवेळी बंड करण्याची तारीख ठरविली होती त्यासाठी होणार होता. या दुसऱ्या योजनेला गदरकट म्हणून ओळखले जाऊ लागले. गदर नेतृत्वातील प्रमुख नेते म्हणून सोहन सिंह भकना कोमागारा मारू घटनेच्या पारश्वभूमीवर

युद्धाच्या सुरुवातीला भारतातून बंडाचे आयोजन आणि दिग्दर्शन करण्यासाठी एस. एस. नामसंग जहाजाने भारतात आले. तथापि ब्रिटिश गुप्तचर यंत्रणेला या क्रांतिकारी कटाचे धागेदोरे आधीच मिळू लागले होते. भारतात परतल्यावर सोहन सिंह भकना यांना १३ ऑक्टोबर १९१४ रोजी कलकत्यात अटक करण्यात आली आणि चौकशीसाठी लुधियानाला पाठवण्यात आले. त्यानंतर त्यांना मुलतानच्या मध्यवर्ती कारागृहात पाठवण्यात आले आणि जमठपेची शिक्षा झाल्यावर काळेपाण्याची शिक्षा भोगण्यासाठी अंदमानला पाठविण्यात आले.

१० डिसेंबर १९१५ पासून सोहन सिंह भकना अंदमानच्या तुरुंगात होते. या तुरुंगात क्रांतिकारी कैद्यांना चांगली वागणूक मिळावी यासाठी त्यांनी अनेक उपोषणे केली. १९२१ मध्ये, सोहन सिंह भकना यांची कोईम्बतूर तुरुंगात आणि नंतर येरवडा येथे बदली झाली. मात्र, येथे शीख कैद्यांना त्यांच्या धार्मिक कर्तव्यांपैकी एक असलेल्या पगडी आणि कचेरा घालण्याची परवानगी नाकारली जात असल्याच्या निषेधार्थ भकना यांनी उपोषण सुरु केले. १९२७ मध्ये, त्यांची लाहोर येथील मध्यवर्ती तुरुंगात बदली झाली, जिथे जेवणाच्या वेळी तथाकथित निम्न-जातीय मजहबी शिखांना इतर उच्च जातीय शिखांपासून वेगळे देवण्याच्या निषेधार्थ त्यांनी जून १९२८ मध्ये पुन्हा उपोषण सुरु केले. १९२९ मध्ये, तुरुंगात असतानाच,